

PODPORA KOMUNIKAČNÍ INTERAKCE DĚTÍ DO TŘÍ LET ŘÍZENOU HROU V PRAXI. VYUŽITÍ PRO PODPŮRNOU DIFERENCIÁLNÍ DIAGNOSTIKU VÝVOJOVÉ DYSFÁZIE A PORUCH AUTISTICKÉHO SPEKTRA

SUPPORT OF THE CHILDREN'S COMMUNICATION INTERACTION UP TO THREE YEARS OF AGE BY GAME-BASED ACTIVITIES AND ITS USE IN SUPPORTIVE DIFFERENTIAL DIAGNOSIS OF SPECIFIC LANGUAGE IMPAIRMENTS AND AUTISTIC SPECTRUM DISORDERS

Mgr. Kateřina Láfová^{1,2}

¹Ambulance klinické logopedie, Plzeňská 88, 332 14 Chotěšov

²Neonatologické oddělení Fakultní nemocnice Plzeň, Alej Svobody 80, 323 00 Plzeň-Lochotín

logopedie.chotesov@gmail.com

Abstrakt

Rozlišení vývojové dysfázie (VD) a poruch autistického spektra (PAS) v raném období života se jeví jako důležité pro stanovení orientační prognózy dalšího vývoje komunikačních schopností a sociálních interakcí pro rodiče a sestavení terapeutického a podpůrného plánu pro práci s dítětem.

Vzhledem k omezené spolupráci velmi malých dětí byla navržena baterie interakčních her, které byly realizovány během logopedického vyšetření s cílem rozlišit dysfatické a autistické interakční obtíže. Vyhodnocení interakcí a reakcí dítěte bylo prováděno na základě pozorování jevů v chování dítěte. Hra byla zvolena pro malé děti, které minimálně vstupovaly do interakce, jejich vlastní komunikační strategie byly pro okolí obtížně srozumitelné, případně byly děti v socializaci pasivní.

Baterie strukturovaných interakčních her vznikla v roce 2014 v reakci na vysoký počet dětí indikovaných k logopedické terapii, u kterých byla diagnostikována nějaká forma autismu. Cílem bylo zvýšení informovanosti o vývojové dysfázii a jejího odlišení od PAS v raném věku dítěte (do 3 let). Slouží jako doplňkový systém pro komplexní diferenciální diagnostiku VD a PAS standardizovanými metodami.

Nelze ji použít samostatně, současně není v procesu standardizace a objektivizace.

Interakční strukturované hry jsou vhodné i jako motivační a terapeutické prostředky.

Abstract

The distinction specific language impairments (SLI) and autism at an early stage of life appears to be important in establishing an indicative prognosis for the further development of communication skills and social interactions for parents and developing a therapeutic and supportive plan for working with the child.

Due to the limited cooperation of very young children, a battery of interaction games has been designed to be performed during the speech therapy session to distinguish between specific language impairments and autistic interaction difficulties. The evaluation of the child's interactions and reactions was based on observations of the child's behavior. The game was chosen for small children, who at least interacted, their own communication strategies were difficult to understand for the environment, or the children were passive in socialization.

Mgr. Kateřina Láfová

The battery of structured interaction games was created in 2014 in response to the high number of children indicated for speech therapy who were diagnosed with some form of autism. The aim was to raise awareness of developmental dysphasia and to differentiate it from early childhood AD (under 3 years). It serves as a complementary system for complex differential diagnosis of SLI and PAS by standardized methods. It cannot be used alone, nor is it in the process of standardization and objectification.

Interactive structured games are also suitable as motivational and therapeutic agents.

Klíčová slova

diferenciální diagnostika, vývojová dysfázie, autismus, strukturovaná interakční hra

Keywords

differential diagnosis, specific language impairments, autism, structured interaction game

Řízená strukturovaná interakční hra jako podpůrný prostředek pro diferenciální diagnostiku vývojové dysfázie (VD) a poruch autistického spektra (PAS)

Soubor interakčních her byl sestaven v roce 2014 pro potřeby vyšetření klinickým logopedem, navázání kontaktu a sledování komunikačních strategií u dětí do 3 let s netypickým vývojem komunikace a chování. Jednalo se o velmi malé děti, které nekomunikovaly způsobem typickým pro danou věkovou hranici. Dle anamnestických údajů rodičů děti řeči nerozuměly, nereagovaly na ni. Nebyla přítomna odezva na oslovení, samy neslovovaly. Aktivně nemluvíly. Reakce na diskomfort byly neadekvátní, místy velmi intenzivní. V chování se projevovaly stereotypie, rigidita reakcí, ulpívání.

Všechny děti prošly psychologickým vyšetřením se závěrem PAS a následně byly odeslány do terapie klinického logopeda. Při navazování základní interakce byly v rámci vyšetření klinickým logopedem použity interakční hry jako motivační prostředek pro aktivní spolupráci dítěte. Během pozorování byly vyhodnoceny komunikační vzorce a strategie odlišné pro dítě s vývojovou dysfázií a autismem. Na základě tohoto pozorování byla

sestavena nabídka strukturovaných interakčních her pro doplnění diferenciální diagnostiky standardizovanými metodami (dále viz <http://www.klinickalogopedie.cz/index.php?pg=aktuality&aid=557>). Do roku 2019 prošlo souborem her cca 150 dětí v poměru 4 : 1 (VD : PAS), což přibližně kopíruje vstupní poměr z roku 2014.

Soubor herních aktivit vychází ze základních her batolat, které jsou pevně strukturované, percepčně jasné, užívají velkou míru neřečových komunikačních prostředků a mají jasná pravidla. Slouží jako motivace k interakci.

Nabídka her není standardizovanou testovou metodou, slouží spíše k navození interakční a komunikační atmosféry při práci s dítětem s komunikačními obtížemi. Pro další praxi poskytuje cenné informace o stávajících komunikačních strategiích dítěte a možnostech dalšího rozvoje.

Kdy je vhodné zařadit herní pozorování

Komunikační, sociální i behaviorální obtíže dětí s PAS nebo VD se v raném věku mohou překrývat. Rodiče přicházejí do ambulance s malým dítětem, které, dle jejich informací, nemluví, nehraje si s nimi a chová se nestandardně. Příčiny záměny VD a PAS nejsou předmětem tohoto článku.

Při vstupu dítěte do prostoru ordinace je patrná jeho nejistota, obavy, strach. Na oslovení nereaguje, oční kontakt nenavazuje. Nabídnete-li mu obrázky nebo knížku, s různou intenzitou je odmítá. Slovním ani neslovním výzvám nevyhoví, předměty neukáže, nepodá. Pokud ho zaujme hračka, pak o ni nežádá, samo ji bere. Na neuspokojení svých potřeb reaguje pláčem, vztekem. V afektu je schopné padnout na zem, odhazovat věci, bít kolem sebe i do sebe. V radosti se hlasitě, pro nás nekontrolovaně směje, skáče, máchá rukama. Stereotypně opakuje činnost, rigidně manipuluje s hračkou. Nemluví, gesta nepoužívá. Produkuje artikulované zvuky, slabiky, nebo slova bez sociálně interakčního kontextu. Screeningové testy (CARS, ADI-R, M-CHAT, DACH apod.), případné vyšetření klinickým psychologem stanovují suspektní diagnózu PAS.

Popsané projevy mohou mít i děti s jinou diagnózou než PAS, např. s vývojovou dysfázií, poruchou pozornosti, mentální retardací a psychiatrickými obtížemi.

Interakční hra pro batolata může být pomocná metoda pro diferenciální diagnostiku PAS a VD a stanovení terapeutických cílů.

Přehled užívaných strukturovaných interakčních her pro batolata

Hra 1: „KDE JE...?“

Hra 2: „PŘIPRAVIT, POZOR, TEĎ!“

Hra 3: „NA MOST, NEBO DO TUNELU?“

Hra 4: „Z KTERÉ RUKY CHCEŠ?“

Hra 5: „CO SI DÁŠ DO...?“

Hra 6: „TREFA!!“

Popis jednotlivých projevů dítěte je zobecněním četných pozorování při vyšetření dětí. Základní předpoklad úspěšného pozorování je motivované dítě; je vhodné před samotnou hrou získat informace od rodičů, s čím si dítě rádo hraje, co je vhodné pro manipulaci a napodobování, jaký objekt, činnost je pro dítě výrazně motivační.

Hra 1: „KDE JE...?“

Pravidla: Opakovaně schováváme předmět (hračku, kterou má dítě rádo, ne jeho) s otázkou „Kde je...?“ Doprovázíme výrazným gestem.

Cíl pozorování: hodnocení reakce na opakující se slovní podnět, zaměření pozornosti na komunikační proces, sledování činnosti dospělého dítětem, oční kontakt, emoční projevy při úspěchu, posouzení míry orientace v prostoru.

VD:

Po několika opakováních dítě situačně porozumí principu hry, nemusí rozumět konkrétním slovům ani gestům. Zajímá ho a sleduje, kam hračku umístíte, navázání očního kontaktu nemusí být konstantní. Rozhlíží se po prostoru. Předvídá.

PAS:

Nečeká na položení otázky. Projevuje neklid, nedostane-li hračku hned. Chybí vln do principu hry. Při více opakováních ztrácí zájem. Nepředvídá. Orientace v prostoru není patrná. Oční kontakt nenavazuje.

Hra 2: „PŘIPRAVIT, POZOR, TEĎ!“

Pravidla: Uvedení předmětu (auto, míč, kulička...) do pohybu na cílové slovo TEĎ doprovázené výrazným gestem (máchnutí ruky, tlesknutí, bouchnutí). Po několika opakováních je vhodné vložit delší pauzu mezi POZOR a TEĎ. Jsou možné obměny typu „3... 2... 1... TEĎ, START, HOP!“. Strídání v aktivitě.

Cíl pozorování: přítomnost projevů očekávání, předvídání, reakce na konkrétní slovo, gesto, snaha o opakování slova, gesta, vln do systému příčina–následek

(příčina = TEĎ – následek = uvedení předmětu do pohybu), sledování dospělého, oční kontakt. Střídá chytnutí, posílání.

VD:

Po několika opakováních je patrný vhléd do principu hry, aktivně dává najevo zájem o dokončení pokynu, pokud je slovo TEĎ oddáleno, hledá příčinu (sledování, oční kontakt). Může se objevit snaha o opakování, doplnění slova, gesta. Uvědomuje si vazbu slova a činnosti.

PAS:

Po poslání si hračku nechává, neposílá zpět. Manipuluje dle své potřeby. Nečeká na pokyn TEĎ. Není systém příčiny a následku. Nevytváří se vazba slovo = činnost. Očekává, že bude hračka posílána opakovaně bez verbálního doprovodu.

Hra 3: „NA MOST, NEBO DO TUNELU?“

Pravidla: Z knížek postavíme most a tunel, dítě vybírá, kam auto (míč) pojede. Doprovázíme gestem a ukazováním. V druhé fázi chceme, aby dítě samo označilo objekt, kam auto pojede.

Cíl pozorování: Schopnost výběru ze dvou možností, schopnost konečného rozhodnutí. Cílené ukázání prstem na předmět. Snaha o reakci na verbální pokyn. Vlastní komunikační aktivita dítěte.

VD:

Vybere jednu variantu, ukáže na předmět, přítomna snaha o opakování slova. Aktivně vybírá, dává pokyn (nonverbálně, verbálně).

PAS:

Variantu nevybere, pokyn nedá. Slova ani gesta neopakuje. Není spokojeno s použitím knížek jako most a tunel. Manipulace s hračkou je stereotypní.

Hra 4: „Z KTERÉ RUKY CHCEŠ?“

Pravidla: V pěsti schováme předmět, necháme dítě vybrat a přímým interakčním kontaktem označit (ukázání, dotyk), se kterým předmětem bude dále pracovat, hrát si. Je důležité, aby nabízený objekt byl pro dítě zajímavý (podávání kostek při stavbě, části skládačky, autíčka, zvířata apod.). V obměně je možné „zapomenout“ předmět podat.

Cíl pozorování: Stupeň pochopení interakčního chování. Sledování způsobu,

jakým dítě dosáhne cíle. Snaha o napodobení (předvedení, co má udělat, poklepání na ruku = otevření pěsti). Pochopení, že předmět dostane, vykoná-li požadovanou činnost. Řídí svou činnost přes slovní instrukci.

VD:

Napodobuje gesto, ukáže. Po opakování se činnost automatizuje. Spolupracuje. Aktivně vyhledává pohledem, dojde-li k oddálení otázky.

PAS:

Snaží si vzít hračku přímo z ruky. Otvírá zavřenou pěst. Zvýšené riziko afektu. Snaží se řešit situaci samo, bez komunikace. Případně činnost zcela opouští.

Hra 5: „CO SI DÁŠ DO...?“

Pravidla: Dítěti nabídneme soubor předmětů různých kvalit (například jídlo a hračky, předměty různých velikostí). Vyžadujeme jejich roztřídění podle námi zvolené kvality (Co si dáš do pusy – sníš? Co si dáš do kapsy?). Je důležité, aby si dítě mohlo manipulaci ověřit, zda je jeho výběr možný, proto nevolíme slova typu velký/malý. (Do kapsy se vejde kostka, ale ne bota, sníst může křupku, ale ne pastelku). Hru doprovázíme výrazným verbálním i gestickým ANO/NE, oceňujeme experiment i správnou volbu. Třídící systém dítěti názorně předvedeme.

Cíl pozorování: Míra pochopení verbálních a neverbálních podnětů. Schopnost určení cílové, společné vlastnosti pro třídění. Schopnost experimentovat. Reakce dítěte na naše hodnocení správné a nesprávné volby.

VD:

Na základě našich reakcí je dítě schopno vyhodnotit naše požadavky pro třídění. Pracuje formou pokusu a omylu, experimentu. Reflektuje naši pozitivní a negativní reakci na své konání. Třídí podle nápodoby.

PAS:

Třídí podle svých pravidel. Nepracuje s námi zadanými požadavky pro třídění. Negativní reakce na náš nesouhlas, případnou korekci.

Hra 6: „TREFA!!“

Pravidla: Trefujeme se předměty do krabice s hodnocením výkonu. Trefa, druhý

pokus. Důležité je střídání se v činnosti. „Jednou ty, jednou já.“

Cíl pozorování: Reakce dítěte na slovní hodnocení výkonu „TREFA/VEDLE“. Schopnost opakování činnosti, střídání činnosti. Snaha o zasažení cíle.

VD:

Dítě je schopno přerušovat činnost pro střídání. Zajímá ho počet trefených předmětů. Je schopno korekce hodů. Reaguje na naše hodnocení. Vyhoví výzvě „Počkej!“.

PAS

Vadí mu hlasité rány. Stereotypně opakuje házení předmětem. Zvýšené riziko neregulovatelného odhazování objektů. Nedostupné střídání v činnosti.

Při pozorování dítěte v uvedených herních aktivitách lze stanovit hypotézu, že komunikační obtíže mohou být dysfatického charakteru. Nelze však provést přesnou diferenciální diagnostiku dalších poruch vývoje komunikačních schopností. Přesná diagnostika je možná jen na základě dlouhodobého sledování dítěte v terapeutickém procesu a spolupráce s dalšími odborníky.

Další využití strukturovaných interakčních her v raném věku dítěte

Z pozorování je zřejmé, ve kterých komunikačních, respektive interakčních procesech dítě selhává; na jeho základě lze sestavit terapeutický plán pro rozvoj dílčích komunikačních funkcí s cílem:

SDÍLET – POROZUMĚT – CHTÍT – SOUHLASIT – KONAT.

Jednotlivé hry a jejich obměny mohou sloužit i jako motivační a nácvikové techniky. Základem je navození sdílené aktivity (ve všech uvedených herních systémech je požadována určitá míra sdílení a spolupráce), dále podpora situačního, gestického i verbálního porozumění, uvědomění si a projevení vlastní vůle (výběr ze dvou možností), rozvoj komunikačního systému ANO/NE (ve smyslu souhlasím × nesouhlasím – třídění), jednoznačná a výrazná podpora systému slovo = akce (viz přehledová tabulka 1).

Další využití strukturovaných interakčních her v raném věku dítěte

Terapeutický cíl	Hra	Motto	Klíčové kroky	Reakce
Nácvik sdílené pozornosti	Hra 1, Hra 4	Když se na mě podíváš, bude to skvělé!	aktivita a uspokojení potřeby dítěte je přímo vázáno na kontakt s dospělým	Aktivita a uspokojení potřeby dítěte jsou přímo vázány na kontakt s dospělým.
Nácvik porozumění	Hra 2, Hra 3, Hra 5	Pochopíš, co máš dělat!!	porozumění je aktivováno ve složce situační, gest, slov	Každý slovní pokyn směřovaný k dítěti je podpořen jednoznačným výrazným gestem, pokyny jsou jednoduché a opakující se.
Nácvik volního jednání	Hra 3, Hra 4	Něco chceš? Dej mi o tom vědět!	aktivizujeme proces rozhodování a uvědomění si vlastních potřeb	Každá aktivita dítěte ve smyslu volby je respektována. Dítě má i možnost komunikaci odmítnout.
ANO/NE systém	Hra 5	Je to tak?	navigujeme dítě podpůrnými otázkami, nápodobou ke správnému řešení	Pokud dítě aktivně netřídí, návodnými otázkami, gesty, nápodobou mu pomáháme ke správnému výsledku.
Nácvik vlastní komunikační aktivity	Hra 2, Hra 3, Hra 6	Slovo mění svět?	dítě gestem, slovem, zvukem řídí a mění realitu kolem sebe	Slovo je myšleno jako jakýkoli aktivně použitý komunikační prostředek (gesto, pohyb těla, zvuk, hlasový projev, slabika, slovo), podporujeme dítě v užívání kódovaných aktivit, které jsou čitelné pro širší okolí

Tabulka 1: Další využití strukturovaných interakčních her v raném věku dítěte

Při terapii dětí s netypickým vývojem komunikačních schopností do 3 let věku je velmi důležité používat nácvikové prostředky, které jsou přímo uplatnitelné v běžné sociální interakci. Je nezbytné postupovat od jednoduchých prostředků ke složitějším, respektovat zájmy a potřeby dítěte. Při herních aktivitách máme možnost intenzivního pozorování a vyhodnocování zájmů, potřeb i komunikačních strategií dítěte a jejich následné aplikace v komunikační interakci.

Hra nám dává možnost nahlédnout do systému vnímání, porozumění, vůle a aktivity dítěte i přes nesoulad a oboustranné neporozumění v komunikačním procesu.

Hra je přirozená aktivita dětí podporující proces sociální interakce a chování.

Hra je motivační.

Hra je...

Přestože soubor strukturovaných interakčních her není standardizován pro přesnou diagnostiku, je dle mého názoru přínosem pro orientační diferenciální diagnostiku

a následné sestavení terapeutického plánu. Pro rozvoj komunikačních schopností dětí v raném věku je hra vysoce motivační a podporuje dílčí funkce potřebné pro rozvoj cíleného sdělování. V raném věku je diferenciální diagnostika VD a PAS důležitá zvláště pro rodiče, pro jejich představu o dalším rozvoji komunikace. Kvantifikace a standardizace určitých projevů v chování při hře je po analýze dostatečného množství komunikačních vzorců jistě možná.

Literatura

BEYER, J. a L. GAMMELTOFT. *Autismus a hra: příprava herních aktivit pro děti s autismem*. Praha: Portál, 2006. Speciální pedagogika (Portál). ISBN 80-736-7157-3.

BISHOP, D., V., M.. Pragmatic language impairment: a correlate of SLI, a distinct subgroup, or part of the autistic continuum? 2000. [online] Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/215626834_Pragmatic_language_impairment_a_correlate_of_SLI_a_distinct_subgroup_or_part_of_the_autistic_continuum

PIAGET, J.. *Psychologie intelligence*. Praha: Portál, 1999. Studium (Portál). ISBN 80-717-8309-9.

PIAGET, J. B. INHELDER. *Psychologie dítěte*. Vyd. 5. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-798-5.

ŘÍČAN, P. a D. KREJČÍŘOVÁ. *Dětská klinická psychologie*. 4., přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1049-8

THOROVÁ, K. *Poruchy autistického spektra: dětský autismus, atypický autismus, Aspergerův syndrom, dezintegrační porucha*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0215-8.